

PIESE DE ARMAMENT DESCOPERITE ÎN ORAȘUL CARANSEBEȘ (SECOLELE XVI-XVII/XVIII). CONSIDERAȚII PRELIMINARE

Silviu Oța*

Cuvinte cheie: grenadă, ciocan de luptă, vârf de săgeată, fortificație

Keywords: grenade, pick axe, arrowhead, fortification

Cercetările arheologice desfășurate la Caransebeș prin cercetări sistematice din anii 2017–2022¹, au dus la descoperirea unui număr important de artefacte.

Printre aceste piese, se numără și cele de armament, păstrate de regulă fragmentar². Această situație se datorează în principal faptului că orașul, în secolele al XVI-lea și al XVII-lea a fost supus unor transformări urbanistice importante. Printre acestea trebuie menționată amenajarea străzii care străbărea orașul de la nord la sud³. Cel mai probabil ea a fost pavată cu piatră cel mai probabil după 1550⁴. O a doua mare transformare a fost amenajarea orașului fortificat în cetate de tip bastionar, între anii 1688–1696 în timpul prezenței austrieșilor aici⁵. A urmat apoi distrugerea sa din prima jumătate a secolului al XVIII-lea⁶ și amenajarea sa ca oraș modern⁷.

* Muzeul Național de Istorie a României, Calea Victoriei, nr. 12, Sector 3, e-mail: silviuota@yahoo.com

¹ Oța, Ardeț, Negrei 2018, 23–24; Oța, Ardeț, Negrei 2019a, 34–35; Oța, Ardeț, Negrei 2020, 69; Oța, Ardeț 2023, 74–75.

² Comunicare IAB, *Piese de armament descoperite în orașul Caransebeș (secolele XVI-XVII/XVIII)*, 5–7 aprilie, 2023.

³ Oța 2019, 277–292.

⁴ Oța 2019, 277–292.

⁵ Sebestyen 1984, 41, Caransebeș, plan din 1697; Groza 1993, 94, fig. 4.

⁶ Din păcate data demolării definitive a zidurilor orașului și a cetății interioare rămâne nesigură.

⁷ Pe o hartă a orașului din a doua jumătate a veacului al XVIII-lea se poate vedea noua sa organizare urbanistică (Onci 2019, https://issuu.com/piaonci/docs/podrumul_lui_homolka). Tot din veacul al XVIII-lea sunt menționate mai multe clădiri, care fie au fost ridicate integral, fie au fost lărgite (Pentru monumentele ecleziastice dar și clădirea cazarmei, vezi Trâpcea 1979, 293; Ghidu, Bălan 1909, 24, 25, 32; Bona 1993, 58; Feneșan 2013, 659; Lovasz 2018, 54, 55).

Dacă în 1551 a fost o transformare în sensul bun al tramei stradale (Pl. 1/1–5), următoarele două intervenții au dus practic mai degrabă la bulversarea sa și în final la distrugere.

În scurta perioadă în care au fost cantonate în Caransebeș, trupele imperiale au demolat clădirile existente și au acoperit strada cu moloz (Pl. 1/7) în vederea creării unui teren plan pentru ridicarea unor noi clădiri (Pl. 1/6)⁸. Acestea au avut însă doar un caracter provizoriu. Nivelul de amenajare austriac a fost datat cu o monedă de argint emisă în anul 1696 (Austria, 15 kreutzer, Leopold I, 1696 – AR – 5.09 g; 30.60 mm; Cas. 1/2019, -0,70 m, NE; Pl. 2/1a-b)⁹ și una otomană din perioada 1687–1691 (Pl. 2/2a-b), din timpul sultanului Suleiman al II-lea (Cas. 1/2022)¹⁰. Fortificațiile au fost lărgite, fiind adăugate cinci bastioane și mai multe raveline între ele sau uneori în fața lor¹¹. Din păcate, acestea au rămas pe ansamblu la o simplă fază de pământ¹².

Din aceste amenajări de după distrugerea clădirilor din perioada otomană (1658–1688) și cea a Principatului Transilvaniei, au fost recuperate câteva piese de armament. Este vorba în primul rând de o ghiulea de piatră de mici dimensiuni, un fragment de ciocan de luptă, două vârfuri de săgeți și un fragment de grenadă explodată. Dacă fragmentul de grenadă poate fi datat în jurul anului 1688–89 pe baza stratigrafiei, celelalte piese sunt în mod evident mai timpurii.

Sursele documentare menționează și ele la Caransebeș în cursul anului 1695 piesele de armament existente. Acestea constau în special în arme de foc (diferite tipuri de tunuri, și muschete) și grenade¹³. Informația scrisă este confirmată, fie și parțial de artefactele descoperite în teren de-a lungul celor patru campanii arheologice.

Ghiuleaua (Pl. 3/3) a constituit muniție pentru o piesă de artilerie de mici dimensiuni. Din păcate în acest stadiu al cercetărilor nu putem presupune dimensiunile și forma armei. În acest moment, bănuim că este vorba de o piesă pierdută. Ajunsă în molozul rezultat din distrugerea clădirilor din spatele zidului cetății interioare. Foarte probabil era o ghiulea timpurie, deoarece în secolele XVII–XVIII este puțin probabil să mai fi fost folosită.

⁸ Groza 1993, 94. Cercetările arheologice sistematice, întreprinse din anul 2017 au demonstrat acest lucru, anume demolarea vechilor clădiri și scoaterea din uz a drumului pavat cu piatră și amenajarea unor noi structuri, cel mai probabil din lemn. Aceste distrugeri sunt observabile în zona central-vestică a orașului medieval unde s-au concentrate cele mai multe cercetări.

⁹ Oța, Ardeț, Negrei 2019, 134.

¹⁰ Mulțumim pentru determinarea pieselor monetare colegilor Cristiana Tătaru și Aurel Vilcu.

¹¹ Acestea sunt observabile parțial în teren și sunt confirmate și de hărțile militare din acea vreme (Groza 1993, 94, fig. 4; 96, fig. 5).

¹² Faza de pământ este încă observabilă în zona de est a cetății, reamenajate la sfârșitul secolului al XVII-lea.

¹³ Hațegan 2005, 289.

Vârfurile de săgeți provin dintr-o locuință și din inventarul unei locuințe cu mai multe faze de refacere și din ultima ei etapă de utilizare. Un exemplar (Pl. 4/1) a fost găsit chiar în interiorul său distrus, iar cel de-al doilea (Pl. 4/2) în molozul rezultat după demolarea sa și împrăștiat pe pavajul de piatră din fața ei, și care reprezenta trotuarul străzii medievale. Ambele piese au partea activă de formă rombică și se fixau în corpul săgeții cu un spin. Piesa din molozul împrăștiat pe pavaj are urme de vitrificare.

Sursele documentare menționează și ele folosirea arcurilor încă în anul 1686 la Timișoara (402 arcuri 402 și 11760 săgeți)¹⁴. Astfel de săgeți au fost utilizate inclusiv pe spații întinse în perioada secolelor XVII-XVIII, precum la Beloye, pe râul Kuban de către populația kazahă¹⁵, Baia¹⁶ sau la Orașul de Floci¹⁷.

Fragmentul de ciocan de luptă (Pl. 4/3) este unul destul de simplu, folosit de regulă de către armatele din Europa Centrală. El a fost descoperit în molozul rezultat din demolarea unor clădiri interioare din mica fortificație, situate în spatele incintei. Este greu de spus dacă în perioada demolărilor din veacul al XVIII-lea sau chiar de la sfârșitul celui precedent (1695)¹⁸ piesa nu era deja ruptă, ajungând acolo întâmplător. Hărțile moderne, anume cea care reprezintă propunerea de refortificare a generalului Veterani sau cea din primii 20 de ani ai secolului următor reflectă realitatea din teren. Pe prima, fortificația interioară nu mai exista, în timp ce pe următoarea este reprezentată în continuare.

Din punct de vedere stratigrafic, conform profilului secțiunii 1/2017 și Cas. 3/2022, zidul miciei cetăți a suferit o primă distrugere la o dată care nu poate fi precizată, fie la finalul secolului al XVII-lea, fie la începutul celui următor. Cert este că după demolarea sa, a urmat o altă a clădirilor din spatele său. Pentru moment, am înclina să credem că prima distrugere a avut loc perioada 1688–1696, când armata austriacă a fost prezentă aici. Teoretic, o altă demolare trebuie să fi fost chiar în anul 1696, când la Caransebeș era în vizită sultanul Mustafa al II-lea (1695–1703).

Din punct de vedere tipologic, piesa are mai multe caracteristici. Conform tipologiei lui Stoyan Popov, ciocanul de luptă are părți care corespund atât tipului VII, VIII și IX¹⁹. Primul model a avut o circulație mai largă, din veacul al XV-lea până în cel de-al XVII-lea. Cel de-al doilea aparține secolului al XVIII-lea. Din păcate astfel de ciocane de luptă cu placa octogonală sunt în

¹⁴ Hațegan 2005, 268.

¹⁵ Каргин 2016, 183, Рис. 25/1–5; 126–127.

¹⁶ Neamțu, Neamțu, Cheptea 1984, 110, fig. 40/18–19; 111.

¹⁷ Cercetări inedite, Silviu Oța.

¹⁸ Hațegan 2005, 289.

¹⁹ Popov 2012, 101, 102, 103.

actualul stadiu al cercetărilor arheologice, destul de rare, iar cronologia este și ea destul de largă, în funcție de contextul descoperirilor.

Sursele documentare menționează ciocane de luptă în anul 1686, în dotarea apărătorilor Timișoarei, fiind amintite 1242 de bucăți²⁰.

Primul fragment de grenadă (Pl. 3/1), a fost găsit în moloz, în apropierea săgeții de deasupra pavajului. Acesta a fost făcut din fier, și era de formă sferică.

Cel de-al doilea (Pl. 3/2) a fost decoperit la câțiva metri distanță, în exteriorul micii fortificații din zona centrală a orașului. Acesta este similar cu piesa precedentă, anume era gol în interior, de formă sferică. Fragmentele de piese descoperite la Caransebeș sunt similare ca execuție cu alte exemplare datate în aceeași perioadă²¹.

Conform altor arheologi, aceste piese au fost considerate ghiulele de tun (Kargin 2016)²².

Trebuie să avem însă în vedere grosimea inegală a pereților lor. Dacă avem în vedere aspectul menționat, probabil în momentul în care erau folosite, ele ar fi avut o traiectorie total imprecisă datorită acestei caracteristici.

Sursele documentare din acea vreme (1695) sunt destul de clare cu privire la utilizarea grenadelor²³. Ele sunt menționate ca fiind în uz, în una dintre cetățile din Banat, fiind menționate la o numărătoare a turcilor, un număr de 10000 de astfel de piese („bile și gerenade de mână”). La Timișoara, pentru apărare, sultanul a trimis în același an un număr de 71 butoaie cu grenade și alte 4500 de bucăți. Câțiva ani mai devreme, în 1683, au fost din nou menționate ca fiind utilizate de către armatele europene, lângă Timișoara²⁴.

În interiorul micii cetăți, între două ziduri paralele, la -0,50 m, pe un nivel de demolare și arsură a fost găsit un proiectil de muschetă (Pl. 3/4). Este dificil de precizat dacă a fost pierdut în timpul lucrărilor de demolare, din veacul al XVIII-lea sau în precedentul.

Disponerea fragmentelor de piese de armament în această zonă a orașului (Pl. 2/3) demonstrează că pe de o parte este vorba de muniție rămasă cel mai probabil nefolosită (ghiuleaua de piatră), arme utilizate până la distrugere (ciocanul de luptă), dar și altele care au fost în inventarul unor locuințe (vârfurile de săgeți). Ele fie au rămas pe loc în interiorul complexelor de locuire, fie au

²⁰ Hațegan 2005, 268.

²¹ Se poate vedea perforația pentru fitil la exemplarele prezentate și modul de lipire al semi-sferelor care compun grenada. Vezi <https://ro.pinterest.com/1808Musket/cannonballs-grenades-paper-cartridges/>; <https://zenseeker.net/Kid/PirateWeapons.htm>.

²² Каргин 2016, 124, Рис. 26; 126, 128

²³ Hațegan 2005, 268, 284, 289. Grenadele de mână sunt menționate în mari cantități, atât la Timișoara, cât și la Caransebeș.

²⁴ Hațegan 2005, 261.

ajuns pe pavajul din fața complexelor de locuire, ca urmare a distrugerii lor prin incendiere. Acest din urmă lucru se poate observa pe un vârf de săgeată care avea pe el urme de vitrificare.

Fragmentele de grenade, prin poziția lor, foarte probabil au fost utilizate la distrugerea locuințelor. Primul fragment descoperit era în molozul rezultat din demolarea unui complex, ale cărui resturi au fost împrăștiate pe trotuarul din fața sa pentru a nivela locul, deoarece acolo exista și o rigolă. Cel de-al doilea fragment este posibil să fi ajuns în fața zidului întâmplător, fiind descoperit în moloz, într-un nivel de demolare a sa.

Bila de plumb pentru muschetă, descoperită pe un nivel de distrugere din interiorul micii

fortificații interioare este dificit de spus dacă a fost pierdută, sau în acea zonă s-a tras cu ea.

Deși puține, aceste fragmente de arme și muniție vin să completeze imaginea pieselor care au fost utilizate în secolele XVI-XVII/XVIII la Caransebeș. Practic, ele confirmă parțial și sursele documentare din acea vreme.

Repertoriul pieselor

1. Ghiulea de piatră (Pl. 3/3)

S. 1/2017, Caroul 9, -1.20 m.

D = 70,00 mm.

2. Vârf de săgeată (Pl. 4/2)

Cas. 2/2019, NE, -0,73 m

L = 65,2 mm

L = 14,4 mm

L spin = 27,5 mm

3. Vârf de săgeată (Pl. 4/1)

S. 2/2018, zona centrală, metrul 3, -0,70-0,80 m

L = 68,1 mm

L = 14,00 mm

L spin = 21,4 mm

4. Ciocan de luptă (Pl. 4/3)

S. 1/2017, în spatele zidului fortificației interioare

Placa din spate este octogonală, plată (42,6 mm × 43,00 mm)

Gâtul piesei este în formă de trunchi de piramidă cu opt laturi.

Tubul de înmănușare/manșonul este fațetat pe interior (se păstrează trei laturi).

Pe exterior este dreptunghiular: 29,5 mm / 24,2 mm.

5. *Fragment grenadă (Pl. 3/1)*

Cas. 2/2019, din nivelul de dărâmatură, austriac.

În partea superioară ar un orificiu pentru introducerea fitilului.

Pereții au grosime variabilă de 8,6 mm – 12,5 mm.

D = 80,00 mm

6. *Fragment grenadă (Pl. 3/2)*

Cas. 3/2022, -0,50-0,75 m, în moloz, în fața zidului vestic al cetății interioare.

Piesa are un orificiu circular, păstrat parțial, pentru fitil.

Pereții au grosime variabilă cuprinsă între 11,3 mm și 14,5 mm.

D = 80,00 mm

7. *Proiectil muschetă (Pl. 3/4)*

Cas. 1B/2022, din moloz.

Piesa este de formă sferică, confecționată din plumb.

D = 17 mm

BIBLIOGRAFIE

Feneșan 2013,

C. Feneșan, *Franciscanii din Banatul de Munte la sfârșitul celei de-a doua jumătăți și la începutul celei de-a treia stăpâniri habsburgice (1695–1701, 1716–1738)*, în *Banatica*, 23, 2013.

Ghidu, Bălan 1909,

A. Ghidu, I. Bălan, *Monografia orașului Caransebeș*, Caransebeș, 1909.

Groza 1993,

L. Groza, *Cetatea Caransebeș – Câteva precizări cronologice*, în *Banatica*, 12/II, 1993, 89–99.

Hațegan 2005,

I. Hațegan, *Cronologia Banatului II/2, Vilayetul de Timișoara*. Repere cronologice. Selecție de texte și date, Timișoara, 2005.

Каргин 2016,

Каргин, Ю. Ю., *Казаци-некрасовцы на правом берегу Старой Кубани (по материалам охранных раскопок поселения Белое Юго-Восточное в 2014 г.)*, în *Материалы по Археологии и Истории Античного и Средневекового Крыма*. Археология, история, нумизматика, сфрагистика и эпиграфика, выпуск 8, Севастополь Тюмень Нижневартонск, 2016, 93–191.

Lovasz 2018,

R. Lovasz, *Conventul franciscan din Caransebeș în lumina unor documente inedite de sec. XVIII (1)*, în *Studii de istorie ecleziastică*, I, 2018, 39–58.

Neamțu, Neamțu, Cheptea 1984,

E. Neamțu, V. Neamțu, S. Cheptea, *Orașul medieval Baia în secolele XIV-XVII*, Iași, 1984.

Onci 2019,

O. Onci, *Podrumul lui Homolka. Microberăria din ruinele cetății Caransebeșului. Lucrare pentru examenul de diplomă. Disciplina: Proiectare de arhitectură*, în https://issuu.com/piaonci/docs/podrumul_lui_homolka (16 V 2019).

Oța 2019,

S. Oța, *O Stradă în Caransebeșul medieval (secolele XVI-XVII). Primele cercetări arheologice*, în C. Croitoru, ed., *Miscellanea historica et archaeologica in honorem Professoris Ionel Cândea septuagenarii*, Brăila, 2019, 277–292.

Oța 2022,

S. Oța, *An Iron Processing Workshop at Caransebeș (17th Century)*, în Sekelj Ivančan, T. Karavidović, T. Tkalček, T., Krznar, S., Belaj, J., eds., *Secrets of Iron – From Raw Material to an object. Proceedings of the 7th International Conference of Mediaeval Archaeology of the Institute of Archaeology Zagreb, 10th – 11th September 2020*, Zbornik Instituta za Arheologiju, Serta Instituti Archaeologici, Knjiga/Volume XX, Zagreb, 2022, 181–193.

Oța 2022,

S. Oța, *Excavations from Medieval City of Caransebeș*, în Grabarczyk, T., Pogońska-Pol, M. eds., *Faces of war*, vol. 6, *City and War*, Wydawca, Łódź, 2022, 151–174.

Oța, Ardeț, Negrei 2018,

S. Oța, A. Ardeț, D. Negrei, 12. *Caransebeș, jud. Caraș-Severin, Punct: „Strada Potocului, nr. 22”*, în CCA, Campania 2017, a LII-a Sesiune Națională de Rapoarte Arheologice, 15–17 noiembrie, 2018, Cluj, București, 2018, 23–24.

Oța, Ardeț, Negrei 2019,

S. Oța, A. Ardeț, D. Negrei, 11. *Caransebeș, jud. Caraș-Severin, Punct: „Strada Potocului, nr. 22”*, în CCA, Campania 2018, a LIII-a Sesiune Națională de Rapoarte Arheologice, 13–15 septembrie, 2019, Sibiu, București, 2019, 34–35.

Oța, Ardeț, Negrei 2019,

S. Oța, A. Ardeț, D. Negrei, *Cercetări arheologice la în orașul medieval fortificat Caransebeș, campaniile 2017–2019 (observații preliminare)*, în *Tibiscvm*, 9, 2019, 131–143.

Oța, Ardeț, Negrei 2020,

S. Oța, A. Ardeț, D. Negrei, 12. *Caransebeș, jud. Caraș-Severin, Punct: „Strada Potocului,*

nr. 22", în CCA, Campania 2019, a LIV-a Sesiune Națională de Rapoarte Arheologice, 25–27 noiembrie, 2020, Buzău, București, 2020, 69.

Oța, Ardeț 2023,

S. Oța, A. Ardeț, 16. *Caransebeș, jud. Caraș-Severin, Punct: Cetatea Medievală Caransebeș (sector Central), Strada Potocului nr. 22*, în CCA, Campania 2019, a LVII-a Sesiune Națională de Rapoarte Arheologice, 29–31 mai, 2023, Târgoviște, 2023, 74–75.

Popov 2012,

S. Popov, *Late medieval War Hammers*, în *ArchBulg*, XVI, 2, 2012, 97–116.

Sebestyen 1984,

Gh. Sebestyen, *Unele cetăți ale Banatului și desenele lui L. F. Marsigli*, în *RMM*, 1, 1984, 41–49.

Trâpcea 1979,

T. Trâpcea, *Informații despre unele localități din Banat în secolul al XVIII-lea*, în *Banatica*, 5, 1979, 291–295.

PIECES OF ARMAMENT FOUND IN CARANSEBEȘ (16TH–17/18TH CENTURIES). PRELIMINARY OPINIONS

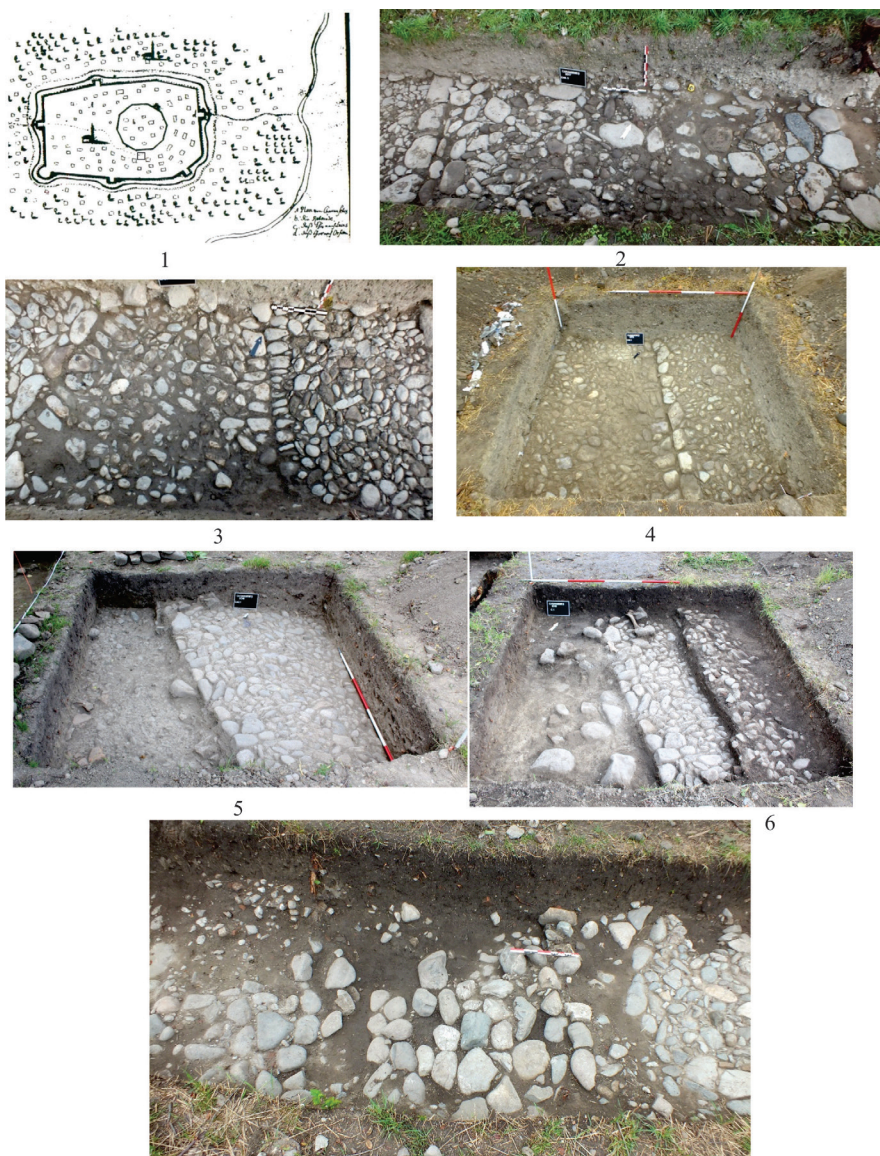
Abstract

Systematic archaeological research in the medieval city of Caransebeș, started in 2017, led to several important discoveries. They come to complement the documentary sources or to confirm some realities mentioned by them.

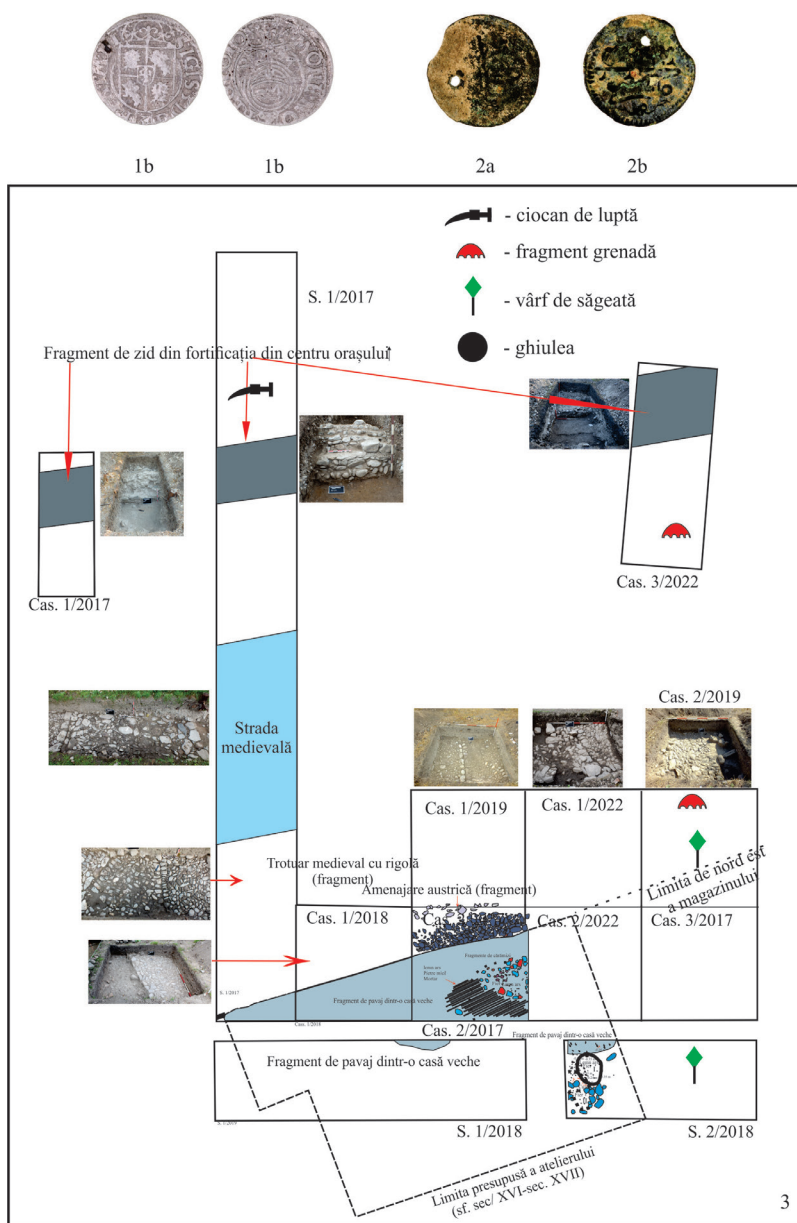
In addition to some problems related to the urban transformations of the 17th–18th centuries, but also to the presence of iron processing workshops, some fragments of weapons were also discovered (fragments of grenades, fragment of a battle hammer, cannonball, musket ball). Unfortunately, most of them are destroyed, but they come to show what weapons were used here on various occasions.

If some of the weapons were destroyed as a result of the battles or the destruction of the fortress, others were very likely personal items of the city's inhabitants (arrowheads), being discovered in the houses or near them as a result of the demolition.

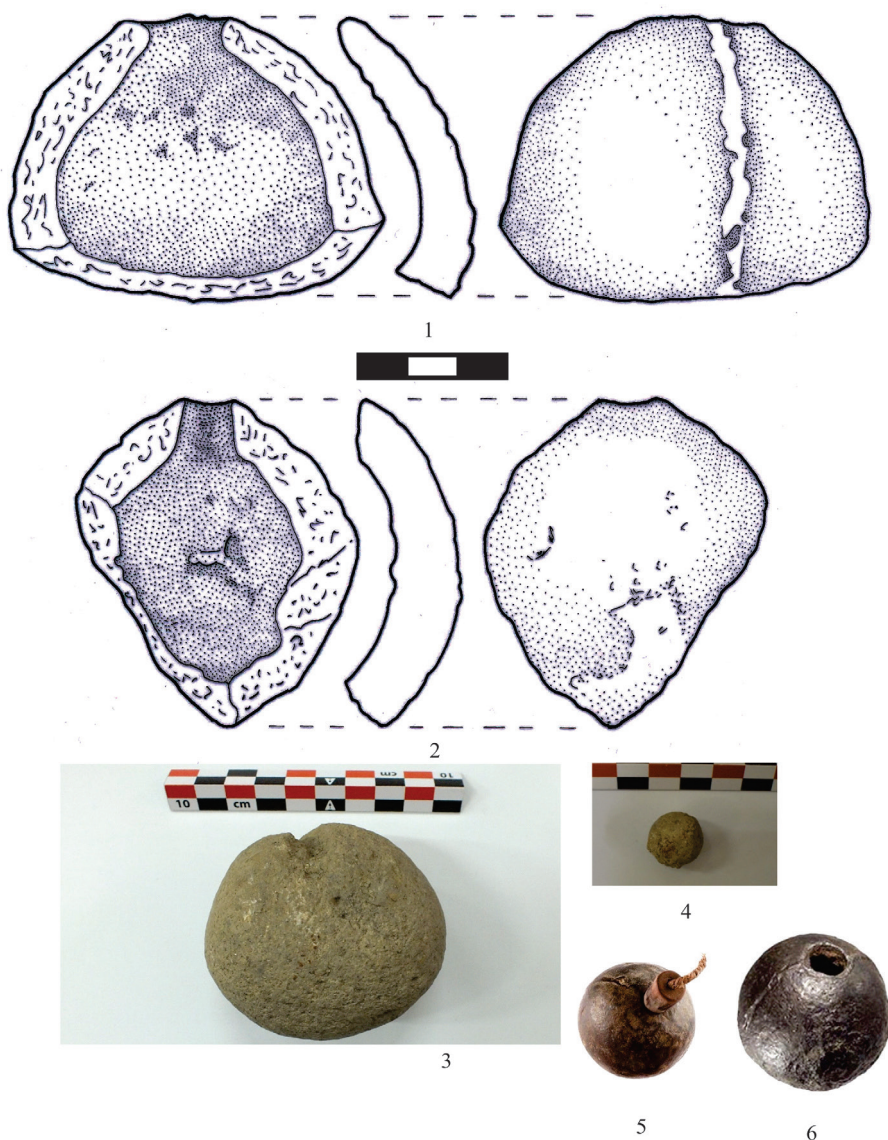
Documents from that time come to confirm what types of weapons were used in the fortifications of the Banate, and archaeological research has partially confirmed this information.

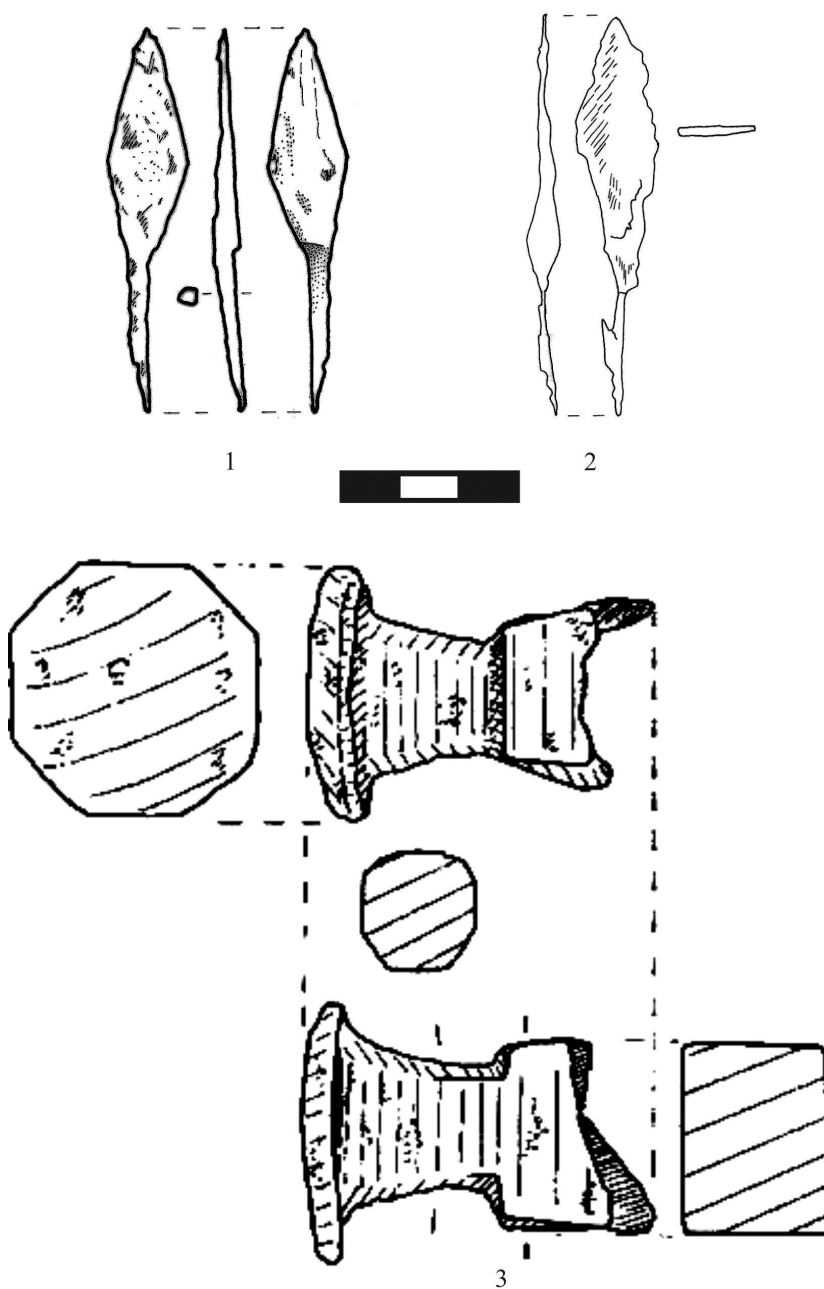
Pl. 1. 1. Harta orașului Caransebeș din timpul prezenței otomanilor acolo (după Țeicu 1989), cu marcarea locului unde au fost cercetate bucăți de drum; 2–5. Fragmente de drum și trotuar cu rigole amenajate după 1550; 6–7. Amenajare austriacă pe drumul medieval, realizată din pietre din clădirile distruse (fotografii S. Oța). / 1. The map of the town of Caransebeș during the Ottomans presence there (according to Țeicu 1989), with locations where sections of way were investigated; 2–5. Sections of way and pavements with gutters set after 1550; 6–7. Austrian arrangement on the medieval way, set up with graves from the demolished buildings (photo: S. Oța).

Pl. 2. 1a-b. Monedă de 15 kreutzer emisă în timpul lui Leopold I, în anul 1696; 2a-b. Monedă otomană emisă în timpul sultanului Suleiman al II-lea (1687–1691); 3. Dispunerea pieselor de armament în planul săpăturilor din zona central-vestică a orașului fortificat. / 1a-b. A 15 kreutzer coin issued in Leopold I epoch, 1696; 2a-b. An Ottoman coin issued in Suleiman II epoch (1687 – 1691); 3. Display of the pieces of armament on the diggings plan in Central-Western area of the fortified town.

Pl. 3. 1. Fragment de grenadă din Cas. 2/2019; 2. Fragment de grenadă din Cas. 3/2022 (desene Simona Mateescu); 3. Ghiulea de piatră din S. 1/2017; 4. Proiectil de muschetă din Cas.1B/2022 (fotografii S. Oța); 5-6. Grenade datate în cursul secolelor XVII-XVIII (5.https://ro.pinterest.com/1808_Musket/cannonballs-grenades-paper-cartridges/ 6. <https://zenseeker.net/Kid/PirateWeapons.htm>). / 1. Fragment of a grenade in Cas. 2/ 2019; 2. Fragment of a grenade in Cas. 3/ 2022 (drawings Simona Mateescu); 3. A stone cannon ball from S. 1/ 2017; 4. A musket missile from Cas. 1B/ 2022 (photos S. Oța); 5-6. Grenades dated back to the 17th-18th centuries (5.https://ro.pinterest.com/1808_Musket/cannonballs-grenades-paper-cartridges/ 6. <https://zenseeker.net/Kid/PirateWeapons.htm>).

Pl. 4. 1. Vârf de săgeată din S. 2/2018; 2. Vârf de săgeată din Cas. 2/2019; 3. Fragment de ciocan de luptă din S. 1/2017 (desene Georgiana Ducman și Simona Mateescu). / 1. An arrow point from S. 2/2018; 2. An arrow point from Cas. 2/2019; 3. Fragment of a war hammer from S. 1/2017 (drawings Georgiana Ducman și Simona Mateescu).